

Славко МИЈУШКОВИЋ

ИСТОРИЈСКЕ ВЕЗЕ ЦРНЕ ГОРЕ И БОКЕ КОТОРСКЕ*

Историјске везе и односи Црне Горе и Боке Которске заслужују свестрано изучавање и обраду.

Још у вријеме дукљанско-зетске државе Бока Которска се налазила у њеном склопу,¹ а њени владари су имали и свој двор у Котору.² Болинова удовица, краљица Јаквинта, водила је из Котора борбу да би обезбиједила пријесто своме сину Борбу.³

Пошто је Немања између 1181. и 1186. године заузео Јужно приморје,⁴ Бока је ушла у склоп Дукље, којом је владао његов најстарији син Вукан, који је носио титулу краља Дукље, што доказује и натпис на цркви св. Луке у Котору из 1195, у коме стоји да је црква подигнута 1195. за вријеме владања Вукана, краља Дукље.⁵

Везе Боке са залеђем у овом периоду постају интензивније, а за вријеме Немањиних наследника, када Котор постаје главна извозна и увозна лука Зете и даљег залеђа, попримају велике размјере на економском, културном и духовном пољу.

Сматрајући Дукљу, односно Зету, са њеним приморјем као јединствену природну и управну цјелину, Сава Немањић је за владања Стевана Првовјенчаног основао и засебну Зетску епископију на Превлаци у Бокви Которској,⁶ која ће затим прерасти у митрополију и постојати све до рушења превлачког манастира св. Арханђела Михаила 1452. године.⁷

* Реферат одржан на научном скупу „Прошлост Црне Горе као предмет научног истраживања и обраде“, ЦАНУ, мај 1985.

¹ Историја Црне Горе, Титоград, 1967. књ. I, стр. 410.

² Исто, стр. 325. и 331.

³ Исто, стр. 410.

⁴ Исто.

⁵ Иво Стјепчевић, Вођа по Котору, Котор, 1926, стр. 56.

⁶ Исто, Превлака, Загреб, 1930, стр. 7—8.

⁷ Исто, стр. 39.

По распаду немањишке државе и краткотрајног владања Боком угарског краља Твртка I, Бока је дошла под млетачку власт и под њом остала све до 1797.

За вријеме дуготрајне млетачке владавине Бока ће наставити да одржава тијесне везе са Црном Гором. Разлоге таквих веза је добро дефинисао један високи млетачки функционер за Боку, тврдећи: „Крвна повезаност, истовјетност вјере и заједнички интереси везују већи и јачи дио Бокеља за Црну Гору“.⁸

Један од важних чинилаца који је знатно утицао на подржавање присних веза Црногораца и Бокеља јесте и увјерење Бокеља о свом црногорском поријеклу, које је раније било присутно и код Бокеља католичке вјере. Наиме, поједина насеља у Боки, као Шкаљари, Шпиљари, Доброта, Љута, Пераст, иако по поријеклу становништва искључиво црногорска, штавише црногорскија од многих насеља у Старој Црној Гори, па и самог Цетинња, била су искључиво католичка јер у њима раније није било православних цркава, па су они који су се сукцесивно насељавали из оближњег залеђа прелазили у католичку вјеру, али се и код њих успомена на црногорско, православно, поријекло сачувала у његовању крсне славе (које иначе нема код католика) и других црногорских обичаја, као и у поштовању црногорских светиња, нарочито св. Петра цетинског и св. Василије острошког, чијем ћивоту и сада неки Бокељи католици иду да се поклоне.

Захваљујући млетачком толерисању јурisdикције цетинских владика над православним живљем у Боки, између Бокеља и Црногораца су одржавани свакодневни контакти, јер Бокељи су у цетинским владицама гледали не само црквене старјешине већ, на извјестан начин, и свјетовне поглаваре, којима су прибјегавали у рјешавању разних својих проблема, нарочито међусобних спорова, а поготову кад је било у питању вођење, заједно са Црногорцима, борбених акција против Турака као и француских и аустријских окупатора у Боки.

Због великог поштовања, оданости и захвалности многи Бокељи су вршили завјештавања и давали поклоне Цетинском манастиру, а међу завјештањима највриједније и најзначајније је завјештање Његошу полуострва Превлаке, старог сједишта зетских епископа.⁹

⁸ Историјски архив у Котору (ИАК), Управно-политички списи (УП), 201, С-3.

⁹ Детаљно о овом завјештању видјети у нашем раду „Завјештање контесе Властелиновић Његошу полуострва Превлаке у Боки — старог сједишта зетских епископа“, Књижевност, Београд, 1964, бр. 10, стр. 337—355.

Свакодневни контакти Бокела и Црногораца одржавани су узајамном трговином. Најважнији трговачки центар за ову трговину био је Котор, гдје је пред сјеверним градским вратима постојао и Црногорски пазар, па затим Рисан и Будва, а и у осталим мјестима Боке Црногорци су доносили на продају своје производе, а нарочито сир, ситну стоку и сушено месо, кастранину и пршуте.

С обзиром на наведене везе, ласвим је схватљиво и узајамно помагање Црногораца и Бокела у разним искушењима, нарочито у борбама против заједничког непријатеља, а таквих борби је било много, па ћемо се овдје задржати само на неке од њих.

Кад је у септембру 1645. г. прве године канлијског рата, скадарски паша са три хиљаде људи ушао у Црну Гору да насила наплати харач, Црногорци су му, потпомогнути Бокелима, пружили оружани отпор и у жестокој борби 16. септембра извојевали побједу, принудивши пашу да се, уз губитак од сто људи и великог броја рањеника, повуче у Подгорицу.¹⁰

Августа 1649. један одред Бокела, углавном Грбљана, Маина и Побора, стигао је на Цетиње и ту се улогорио, да би помогао намјераваним борбеним акцијама Црногораца против Турака. Због овог ангажовања Бокела скадарски паша се спремао да у мају 1650. нападне Грбљане, Маине и Поборе са једним великим одредом,¹¹ а о тим нападним намјерама обавијестио их је цетињски владика: „Знајте у истину како против вас долази велика војска, каква се за много година није виђала...“¹²

Још активнија и живља сарадња Бокела и Црногораца у борби против Турака одвијала се у току морејског рата (1684—1699). Већ у познатој бици на Вртијељки (1685. године) учествовали су и Бокели под командом Баја Пивљанина, али не као плаћеници већ као добровољци. Не знамо колики је број Бокела учествовао, јер тај број сигурно превазилази онај који смо могли извести из списа канцеларије млетачког ванредног провидура за Боку, али у овим списима нема посебног пописа учесника, већ само узгредних помена неких од њих, а то су: грбљански гувернадур Нико Лазаровић и Раде Кебело из Доброте,¹³ затим Петар Томин из Луштице,¹⁴ па Никола Куман из Будве¹⁵ и, на крају, Буро Антовић из Кртола.^{15а} Ова посљедња двојица су

¹⁰ Гаптор Станојевић, Црна Гора у доба канлијског рата (1645—1669), Београд, 1953, бр. 1—2, стр. 17.

¹¹ Исто, стр. 32—33.

¹² Исто, стр. 35.

¹³ ИАК — УП, фасц. 9, документ од 24. маја 1690.

¹⁴ Исто, 7, стр. 164.

¹⁵ Исто, 8, стр. 874.

^{15а} Исто, 125, стр. 344—345.

погинула на Вртијељки, док су се остала тројица вратила кућама. С обзиром на учешће грбљаског гувернадура, можемо правити сасвим увјерљиву претпоставку да је у бици на Вртијељки учествовао већи број Грбљана.

У борбеној сарањи са Црногорцима током дугог морејског рата нарочито се истакао Которанин Зана Грбичић. Њему су млетачке власти повјериле команду над својим плаћеницима и над бокељским добровољцима. Он је са својим одредом много допринио у ослобађању Херцег-Новог од Турака 1687. године,¹⁶ којом приликом је учествовао у борби и „знатан број Црногораца“.¹⁷

Послије ове заједничке борбене акције Црногораца и Бокеља на тлу Боке, наставиће се, под командом Зана Грбичића, заједничка успјешна борба против Турака по разним крајевима Црне Горе и Херцеговине, о чему смо опширно писали на другом мјесту.¹⁸

Да се Грбичић својом борбеном способношћу и тактом истакао и освојио наклоност Црногораца убједљиво говори и писмо од 9. јуна 1688. које је владика Висарион упутио генералном провидуру за Далмацију и Албанију, у коме, поред осталог, стоји: „... молили смо Вас да нам уступите кавалира Зана Грбичића да дође међу нас, да нам зановиједа, а да га ми слушамо. Његовом и божјом помоћу добро смо се понијели натјеравши на срамно повлачење скадарског пашу, који је са великом војском био кренуо против ових крајева... Ми смо задовољни да нам Грбичић помаже и да руководи са нама...“.¹⁹

О овом владичином тражењу генерални провидур је 7. јула обавијестио млетачки Сенат, а овај се сложио да се Грбичић упути са посадом од сто људи на Цетиње у својству гувернера Црне Горе,²⁰ коју је дужност он преузео почетком новембра 1688. и на истој остао до заузимања Цетиња од стране Сулејман-паше, 27. септембра 1692.²¹

Кратко вријеме по турској објави рата Русији, на прољеће 1717, обновиће се и црногорске борбе против Турака. О тим борбама, које су се водиле почев од Никшића по многим другим крајевима Црне Горе, и о великом учешћу Бокеља у њима, опширно смо писали у нашем раду „Догађаји у Црној Гори од појаве Милорадовића до Нуман-пашиног похода (1711—1714)“.²²

¹⁶ Славко Мијушковић, Зана Грбичић у историјским изворима, Историјски записи, Титоград, XII/1960, књ. XVII, 2, стр. 244.

¹⁷ Томо К. Поповић, Херцег-Нови, Дубровник, књ. I, стр. 86.

¹⁸ Сл. Мијушковић, и. дј., стр. 235—267.

¹⁹ Исто, стр. 245—246.

²⁰ Исто, стр. 247. и 250.

²¹ Исто, стр. 259.

²² Историјски записи, Цетиње, VIII/1955, књ. XI, 1—2, стр. 173—214.

Говорећи у овом раду о бици на Царевом Лазу, нијесмо навели запис којим сада располажемо, а који гласи: „Године 1712 отишло је у помоћ Црногорцима 300 Грбљана са два барјактара: Батрићем Бојковићем и Радом Ђелавићем. На Царевом Лазу погинуло је од њих равно 70 са оба барјактара.“²³

И за вријеме напада Нуман-наше Бутрићића на Црну Гору Бокељи су је наставили помагати, па је ванредни провидур за Боку, како стоји у једном његовом извјештају од октобра 1714, наредио свим млетачким поданицима у Боки да, под пријетњом најстрожије казне, не смију пружати Црногорцима никакву помоћ, али се у истом извјештају жали да нема довољно војске да то спречи.²⁴ Ово наређење је усмијемало прије турске објаве рата Млетачкој Републици (25. новембра 1714), када је она још настојала да се не замјери Турској дозвољавајући Бокељима да прелазе у Црну Гору ради оружане помоћи Црногорцима, што је, иначе, не само дозвољавала већ и помагала кад се налазила у рату са Турцима.

Као што су се за вријеме морејског рата Црногорци заједно са Бокељима борили против Турака и на бокељској територији, исто тако ће се заједно борити на терену Боке и за вријеме Наполеонових ратова.

Пошто је пожунским сепаратним миром између Француске и Аустрије (26. XII 1805) Француској била припала, поред осталих крајева, и Бока, руски цар Александар I, да би осујетио њено заузимање од Француза, почетком 1806, шаље у Црну Гору државног савјетника и бригадира Стефана Санковског да би организовао Црногорце и Бокеље на оружаном отпор Французима.²⁵ Тада су се представници главних бокељских општина, которске, херцеговске и рисанске, обратили владци Петру I и изјавили му да ће Боку бранити од Француза. На то је владика 15. фебруара 1806, сазвао скупштину свих племена на Цетињу, на којој је одлучено да се поведе заједничка борба Црногораца и Бокеља против Француза.²⁶

На позив Бокеља Петар I је 27. фебруара одржао народну скупштину у Рисну на којој је обећао заштиту Бокељима и објавио скори долазак у Боку руске флоте под командом вицеадмирала Димитрија Сењавина, заповједника коњских и поморских

²³ Овај запис се чува у архиви села поч. Бура Круте, учитеља из Главата (Грбља).

²⁴ Јагош Јовановић, Стварање црногорске државе и развој црногорске националности, Цетиње, 1948, стр. 108.

²⁵ Павло Буторац, Бока Которска након пада Млетачке Републике до Бечког конгреса, Рад ЈАЗУ, књ. 265, стр. 174.

²⁶ Максим Заковић, Херцег-Нови од пада Млетачке Републике до Бечког конгреса, Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, IV, стр. 42.

руских снага на Јадрану и Средоземном мору, која је већ сјутрадан стигла на Росе.²⁷ Ускоро затим Петар I, са великим бројем Црногораца, Бокеља и руским четима одлази према Дубровнику, заузима Цавтаг и присиљава Французе на повлачење све до Дубровника.²⁸

Аустријанци су престрашени јаким руским, црногорским и бокељским снагама — а можда и дознавши за одлуку Црногораца и Бокеља, донесену на скупштини у Рисну — да ће се борити не само против Француза већ и против Аустријанаца ако им се буду супротставили²⁹ — и формално уступили Боку Русима, и поред њихове обавезе да је по одредбама Пожунског мира предају Французима.

Борбе против Француза су се и даље настављале. Најжешће битке су се водиле у септембру 1806. Тада су удружене руске, црногорске и бокељске снаге отјерале (13. IX) Французе са рта Оштро и тамо уништиле батерију од 38 топова коју је маршал Мармон био поставио ради ефикаснијег дјеловања при заузимању Боке,³⁰ а затим заузеле Виталјину (21. IX) и допрле до Дубровника (23. IX).³¹ У свим овим борбама црногорско-бокељски одреди су имали великих губитака: око 800 мртвих и рањених бораца.³²

До престанка борби против Француза дошло је почетком октобра, када је Мармон добио наређење да обустави операције према Боки,³³ коју ће, иначе, по одредбама Тилзитског мира (25. VI 1806), окупирати 12. августа 1807.

Француским окупационим властима су Бокељи, увијек рачунајући на подршку Црногораца, од самог почетка пружали разне, па чак и оружане, отпоре. Приликом времена, а и по жељсти, био је оружани отпор Брајића августа 1808, за који је генерал Клозел, војни командант Дубровника и Боке, тврдио да је почетак устанка, што га је, наговарајући Бокеље, а нарочито Брајиће, Маине, Поборе и Паштровиће, припремио цетињски владика. У оружаном покоравању Брајића учествовало је око 8000 француских војника, који су послје шестодневне веома крваве борбе, уз велики број погинулих људи, међу којима и команданти три пука, савладали Брајиће, уз које се борило 300 Црногораца. Тада су Брајићи били присиљени да се склопе у Црну Гору, а Французи су им попалили све куће.³⁴

²⁷ Павао Буторац, н. дј., стр. 211.

²⁸ Исто, стр. 214.

²⁹ Максим Злоковић, н. дј., стр. 42.

³⁰ Павао Буторац, н. дј., стр. 219.

³¹ Максим Злоковић, н. дј., стр. 47.

³² Исто, стр. 47—48.

³³ Павао Буторац, н. дј., стр. 219.

³⁴ Сл. Мијушковић, Отпор Брајића француским властима у Боки (1807—1814), Историјски записи, Титоград, 1954, св. 2, стр. 349—351.

Да су Брајићи имали и помоћ и подршку од Петра I доказује и чињеница да су они ускоро наставили да нападају Французе на будванској територији. У тим нападима Брајићи су учествовали заједно са Црногорцима и другим Бокељима, нарочито Грбљанима. Владичино заговарање напада на Французе било је у највећој тајности, штавише он је, тобоже, све до великог напада Црногораца и Бокеља по читавој Боки 1813. године, увјећавао француске власти да он одвраћа Бокеље и својим посланицама, у којима их позива на покорвање Французима.

У допису француског делегата за Боку, маркиза Паулучија, упућеном 22. јуна 1809. Доминику Гарањину, генералном администратору Дубровника и Боке, стоји и ово: „Ситуација у Грбљу је већ таква да нема ни најмање наде да би се она могла поправити уколико влада не буде подузела енергичне и примјерне мјере. Довољно вам је знати да се више нико не усуђује прећи из Котора до Булве или до Паштровића, пошто се на овој релацији налазе свуда побуњеници и злочинци, те стога све до предузимања потребних мјера, не може се уопште рачунати на овај тако значајан крај Которске провинције.“³⁵

Док се у овом допису под „добуњеницима“ подразумијевају Бокељи, дотле се под „злочинцима“ мисли на Црногорце. Ови посљедњи су, на челу са „детинским сердаром“, извршили један напад пред Будвом нешто прије 14. октобра.³⁶

У извјештају француског полицијског комесара за будвански крај, упућеног 18. јануара 1810. команданту и гувернеру Боке, каже се да се из Стањевића непрекидно коре Брајићи што су, послје погибије свога кнеза, застали у борби против Француза, те да им се поручује да, уколико неће да се боре пушкама, бар пуцањем из прагија страше Французе.³⁷

Исти полицијски комесар предлаже 2. јула 1810. да се узму таоци из Магна и Побора као гаранција да неће дозволити прелаз Црногорцима и Брајићима приликом њихових намјераваних напада на будванску територију.³⁸ Али ни овакве мјере нијесу имале никаквих ефеката, јер су се оружани напади настављали не само у будванском већ и у другим крајевима Боке.

Сви ови оружани сукоби са Французима, у којима су често поред Бокеља учествовали и Црногорци, били су у ствари увод, заправо припрема крупних збивања у 1813. години, када су Црногорци и Бокељи, на челу са Петром I, започели 21. септембра велику борбу која је резултирала протјеривањем Француза из Боке и стварањем дуго прижељкиваног уједињења Црне

³⁵ Исто, стр. 358.

³⁶ Исто, стр. 359.

³⁷ Исто.

³⁸ Исто, стр. 361.

Горе и Боке Которске, које је услиједило 29. октобра. Тада је у Народној скупштини Бокеља и црногорских представника у Доброти, којој је предсједавао Петар I, донесена једногласна одлука чији почетак гласи: „Двије сусједне покрајине, Црна Гора и Бока Которска, прожете патриотизмом и истим осјећањима вјере и чести, ослободиле су се Божјом помоћу, збацивши француски јарам својом крвљу и жртвама. Оне се једна другој заклињу господом Богом на вјерност и да ће увијек остати сједињене у сваком случају и догађају.“³⁹

Али, на жалост, уједињење Црне Горе и Боке било је кратког вијека јер је одлуком Бечког конгреса Бока враћена Аустрији,⁴⁰ која ју је окупирала у времену од 8. до 12. јуна 1814, када је Петар I напустио Котор.⁴¹

Поновне наде у уједињење Црне Горе и Боке биле су потакнуте великим збивањима у Европи у 1848. години. Већ марта мјесеца те године Грбљани су отказали плаћање пореза и других дажбина аустријским властима и дошјели одлуку о оснивању народног суда, који ће, преко својих дванаест судова, судити и у грађанским и у кривичним стварима, као и то да се оружјем супротставе уколико их аустријске власти буду оружјем присиљавале на одустајање од ових одлука.

Свјесни да неће моћи дуго истрајати у свом одметничком ставу, Грбљани су послали на Цетиње једну делегацију од неколико главара да Његоша упозна са њиховим одлукама и намјерама, те да траже од њега помоћ и подршку, уз обећање да ће прећи под његову власт. Његош је том приликом савјетовао Грбљанима да буду мирни и да се покоравају аустријским властима,⁴² о шта су се Грбљани оглушили.

Пошто су сви покушаји аустријских власти, а нарочито окружног поглавара за Боку Едуарда Грица (Grietz) да Грбљане врате у покорност били потпуно неуспјешни, 26. септембра је био упућен против Грбљана један одред у јачини од 1000 војника. Тада су Грбљани одмах позвали у помоћ Црногорце, а њихов одзив је био брз и бројан, тако да су они учествовали у борби која се водила 27. септембра. Послије четворочасовне борбе, оцјенивши снаге устаника на двије до три хиљаде, командант аустријских оружаних снага је повукао своју војску и вратио

³⁹ Сл. Мијушковић, Централна комисија — заједничка влада Црне Горе и Боке, Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, XI, стр. 274.

⁴⁰ Исто, стр. 277.

⁴¹ Исто, стр. 278.

⁴² Сл. Мијушковић, Грбљанска буна 1848. и Његош, Стварање, Титоград, XXVIII/1973, 9—10, стр. 1263.

се у Котор.⁴³ У овој борби Грбљане је предводио Андрија Лазаревић, а Црногорце Марко Радоњић из Његуша. Чим је дошло до оружаних акција поглавар Гриц, који је пратио војни одред, напустио је поприште и усмјерио се у правцу Котора, али је код села Дуба био пуцњавом нападнут од устаника. Том приликом залобио је двије ране.⁴⁴

Послије неуспјешног оружаног похода на Грбља, аустријске власти тражиле су могућност да са Грбљанима дођу у контакт ради преговарања и мирног рјешења грбљашког питања, што Грбљани, увиђајући да су њихова пастојања да читаву Боку дигну на оружје остала безуспјешна, а к томе и без Његошеве подршке, напоскон прихвате.

Дана 18. октобра састали су се у Котору представници аустријске цивилне и војне власти са представницима Грбља, кнежевима Андријом Лазаревићем, Војином Бојковићем, Филипом Тујковићем и Буром Мазараком, као и са још неколико грбљашких главара. Био је склопљен уговор по коме су се Грбљани обавезали да ће се убудуће покоравати властима и законима, а представници аустријских власти да ће гарантовати амнестију за сва кривична дјела која су Грбљани починили почев од 13. марта до 18. октобра 1848, као и смањење пореза.⁴⁵ Амнестија је усанједила царском олуком тек 25. априла 1850.⁴⁶

Солидарност Бокеља и Црногораца наставиће се у многим борбеним окршајима током друге половине 19. вијека, а нарочито у бици на Граховцу, у бокељском устанку из 1869. и у кривошијском устанку из 1882. године.

Бокељи су помагали Црногорцима у балканским ратовима и придруживали им се активно учествујући у њима. Исто тако било је Бокеља добровољаца у црногорској војсци и у I свјетском рату.

У народноослободилачком рату било је Бокеља учесника у црногорским борбеним одредима, као што је било и Црногораца у бокељским борбеним јединицама.

Како смо видјели, везе Црне Горе и Боке у прошлости највише су се изражавале у узајамном помагању у многобројним ратовима, али је било и веза културног и умјетничког карактера, што треба да буде предмет посебног изучавања и обраде.

И везе које смо изнијели у овом саопштењу убједљиво доказују да Црна Гора и Бока не чине само једну географску, природну цјелину, већ сретну и недјeljиву државну територију, остварену тек нашим славним народноослободилачким ратом.

⁴³ Исто, стр. 1266—1267.

⁴⁴ Исто, стр. 1267.

⁴⁵ Исто, стр. 1268.

⁴⁶ Исто.

S u m m a r y

HISTORICAL CONNECTIONS BETWEEN MONTENEGRO AND THE BAY OF KOTOR

Slavko MIJUSKOVIĆ

The connections of Montenegro and the Bay of Kotor can be traced to a remote past. As early as in the time of the Duklja — Zeta state the Bay was within it and the sovereigns had their court in Kotor. It was from Kotor that Bodin's widow, queen Jakvinta, carried the campaign to get the throne for her son Đorđe (George).

While the Nemanjić Dynasty ruled on the Southern Coast the connections of the Bay of Kotor and its hinterland became intense and Kotor became the main export and import harbour of Zeta and its further hinterland. At the time the connections became significant in the economic, cultural and spiritual domain.

When the Bay of Kotor was under the supremacy of foreign countries the connections between it and Montenegro were close. During the Venetian reign the people of the Bay of Kotor and those of Montenegro took part in the same battles against the Turks. They also fought together against the French occupying forces and, through that struggle reached the long sought aim of the union of Montenegro and the Bay of Kotor and the common state (1813) which, unfortunately, had a short lifetime because it was not ratified at the Vienna Congress.

It their rebellions and uprisings against the foreign rulers the people of the Bay got military help from the Montenegrins.

The solidarity of the people of the Bay of Kotor and Montenegro was strongly expressed in the Balkan Wars as well as in the World War I and II, specially in the World War II when the people from the Bay of Kotor joined the Montenegrin fighting units and the Montenegrins those of the Bay of Kotor.

Though often shattered by wars and struggles the people of Montenegro and the Bay of Kotor had connections of economic, cultural and art character, too. These have specially developed in the recent decades in our socialist society.